

Quaderns de
la Selva, 13
2001

CENTRE D'ESTUDIS
SELVATANS

*El retaule de Sant Romà,
diaca de l'església
de Cesarea i màrtir
d'Antioquia, de l'església
parroquial de Lloret.
Assaig cronohistòric
i algunes hipòtesis*

HUG PALOU I MIQUEL

Introducció

EL retaule de Sant Romà de Lloret no és una peça desconeguda pels historiadors de l'art. Tampoc no ho és per a qui hagi volgut saber alguna cosa de les tasques pictòriques de Pere Serafí i de les de daurador que aportà Jaume Fontanet II en la fàbrica d'aquell retaule. El garbell que Josep M. Madurell va aplicar a un bon nombre de manuals notariais de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona,¹ sobretot, havia donat la mesura dels coneixements que fins avui en teníem.² I fem ús de la forma verbal de l'imperfet perquè volem donar un pas més, i no pas el darrer que hom pugui donar, en l'articulació temporal del retaule de Sant Romà i les seves connotacions historico-artístiques.

1. JOSÉ M. MADURELL MARIMÓN, *Pedro Nuyres y Enrique Fernandes, pintores de retablos. (Notas para la historia de la pintura catalana en la primera mitad del siglo XVI)*, Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona, 1944.

2. El Servei d'Arxiu Municipal de Lloret de Mar (des d'ara SdA MILL), conserva dues èpoques o cartes de pagament en relació al retaule de Sant Romà: Pergamins, 40 (de 26 de novembre de 1555) i 10 (de 12 d'octubre de 1559). Tot i que conegudes, han estat poc treballades. JOAN DOMÈNECH I MONER, *Lloret de Mar*, Quaderns de la Revista de Girona, 38 (Monografies Locals 21). Diputació de Girona, 1992, p. 26, ha fet ús de les dades que contenen però sense dir-ne la procedència. Agraïm al senyor Joaquim DABAN I MASSANA les facilitats donades per a la consulta del fons documental de l'esmentat Servei d'Arxiu.

No tenim intenció d'esmenar la tasca dels historiadors de l'art,³ però la recerca documental ens ha posat a les mans informació que permet aprofundir en qüestions que fins avui només eren objecte de suposicions i de conjectures, fruit d'un coneixement parcial i incomplet. La participació de Joan de Tours en l'obra i l'associació professional que podia haver format Tours amb Serafí i Fontanet II; els models retaulístics en què el retaule lloretenc, a partir dels contractes localitzats, s'havia d'emmirallar; les dificultats en el finançament de l'obra i el ritme dels treballs, són les qüestions que volem tractar després de situar-nos en un marc més general. I en darrer lloc, com sempre, el camí que mena a la crítica i a la revisió queda obert.

Sant Romà, sí. Però quin?

Anys enrere, Josep M. Pons Guri va provocar una certa polèmica amb una sèrie d'articles apareguts a *Lloret Gazeta*.⁴ Pons identificava el sant Romà de Lloret amb un màrtir gironí company de sant Fèlix. Les fonts en què Pons fonamentava la seva posició eren dues i és possible que fossin coetànies. D'una banda la referència d'una lipsanoteca que, en la placa, portava la inscripció: «he[c] sunt reliquiae sancti Romani, sancti Tome, martyrum, qui apud Gerundam clauibus transfixi martirium passi».⁵ D'altra banda la carta que el bisbe Berenguer Guifred de Girona va adreçar a l'abat Sighard dels monestirs dels Sants Udalric i Afra d'Augsburg, responenent a la seva demanda de relíquies. En la carta, de cap a l'any 1087, el bisbe Berenguer diu enviar a Sighard «ossibus capititis atque manus sancti Romani pretiosissimi martyris Christi, socii videlicet praedicti Felicis venerandi martyris Gerundensis, Hispaniaeque doctoris».⁶ És cert que aquests documents informen de l'existència possible d'un sant anomenat Romà en terres de Girona, del qual aquesta és pràcticament l'única cosa que en sabem,⁷

3. Destaquem la recent i excel·lent aportació de Joan BOSCH I BALLBONA, "Pere Serafí, Jaume Forner II i Jaume Fontanet II. Retaule de Sant Romà de Lloret. «El turment de la llengua», «Pujaada al Calvari»", *De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el bisbat de Girona*, catàleg d'exposició (Girona, novembre de 1998-abril de 1999). Museu d'Art de Girona, pp. 111-116, on a més d'aplegar les notícies conegudes relacionades amb la fabrica del retaule de Sant Romà de Lloret, encara que sense aprofundir-hi, dedica bona part del text a tractar el vessant artístic de l'obra pictòrica de Serafí.

4. Josep M. PONS GURI, «Sant Romà. Titular de la parròquia de Lloret», *Lloret Gazeta*, 9 de novem-

bre de 1978, pp. 5-7. Ibídem, «A manera de retractació», *Lloret Gazeta*, 14 de desembre de 1978, pp. 5-7. Ibídem, «Segueix la retractació», *Lloret Gazeta*, 21 de desembre de 1978, pp. 9-15.

5. José VIVES, *Inscripciones cristianas de la España romana y visigoda*, Barcelona, 1969, p. 111, inscripció 329.

6. La darrera edició d'aquesta carta apareix a A. M. Mundo, «L'autenticitat del sermó d'Oliba de Vic sobre sant Narcís de Girona», *Obres completes I, Catalunya. 1 De la romanitat a la sobirania*, Barcelona, 1998, pp. 382-400.

7. Cf. Joaquín PLA CARGOL, *Santos mártires de Gerona (San Félix, San Narciso y otros varios Santos)*, Gerona, 1962, p. 34.

però identificar el sant Romà lloretenc amb el màrtir gironí, tot i ser una suposició que entenem lògica, és del tot incerta i, ara per ara, impossible de certificar.⁸

Quan el bisbe Berenguer va consagrar i dotar l'església de Lloret, el 8 de gener de 1079,⁹ la va posar sota l'advocació de sant Romà. Res no ens indica que el bisbe deposés a l'ara consagrada relíquies d'aquest o bé d'un altre sant Romà. Calia fer una deposició de relíquies, és cert, però no necessàriament del sant al qual es designava titular, protector i guia. No serveix prendre com a font de suport per a la deposició de relíquies d'un determinat sant els textos dels goigs, oi més quant l'autor demostra no saber distingir el sant al qual està cantant les lloances.¹⁰

En la diòcesi de Girona, són només cinc les esglésies que apareixen posades sota el patronatge d'un sant Romà,¹¹ al costat de les més de vint dedicades a sant Fèlix. És a dir que, tot i la presència de les relíquies del cos d'un sant Romà a Girona, sembla que tenia molt poc predicament. Menys predicament encara si tenim en compte que el bisbe Berenguer, durant el seu llarg episcopat de més de quaranta anys, va participar en un mínim de quinze consagracions.¹²

Aquells articles afegien més dubtes a la identificació que feien els mateixos lloretencs del que havia estat patró de la vila. Les representacions artístiques del sant havien anat introduint, de forma secular, aquests dubtes que arrossegaven a interpretacions iconogràfiques fora de lloc.¹³

Si anem al positiu, les representacions més antigues que coneixem del sant Romà de Lloret, són les que varen decorar el retaule renaixentista de l'església

8. El sant Romà gironí celebra la seva diada el dia 8 de juny. De tota manera, les dates no serveixen de gaire a l'hora de distingir sants. En relació a sant Narcís, Mundó fa referència a la data en què a Girona celebraven el seu sant Narcís. El desconeixement de la data real va fer que, al segle x, manlle vessin la data del 29 d'octubre del sant Narcís de Jerusalem, inventada per Adó de Viena, conegut falsari hagiògraf, vegeu A. M. Mundó, «L'autenticitat del sermó...» cit., pp. 385 i 388.

9. Josep M. PONS GURI, «Dotaties d'esglésies selvatanes del bisbat de Girona al segle xi», *Recull d'estudis d'Història jurídica Catalana*, 3 volums, Barcelona, 1989, vol. II, pp. 459-476, document III.

10. Ho veiem en els goigs del segle xviii que reproduïx Josep M. PONS GURI a «Segueix la retracció», cit., pp. 13 i 15. En ells, un gravat representa un sant Romà soldat, seria el del 9 d'agost, mentre en el text es barregen els principals elements de l'hagiografia del sant Romà diaca de Cesarea, però situant el seu màrtiri a Roma, on fou martiritzat l'altre sant, i no pas a Antioquia.

11. Vegeu Ramon ORDEIG I MATA, «Inventaris de les actes de consagració i dotació de les esglésies catalanes», I a IV, dels anys 833 a 1100, *Revisita Catalana de Teologia*, 4, 1979, pp. 123-165; 5, 1980, pp. 153-180; VIII, 1983, pp. 403-456; IX/1, 1984, pp. 117-182. Tot i no ser coetanis, hem fet ús també dels «Nomenclàtors del bisbat de Girona al segle xiv», *Recull d'estudis...*, vol. II, pp. 9-79, de Josep M. PONS GURI. Les esglésies que surten esmentades són, a més de Sant Romà de Lloret: Sant Romà de Joanetes, Sant Romà de Miànegues (Porqueres), Sant Romà de Llavià (Fontanilles) i Sant Romà de Delfià (Rabós d'Empordà).

12. Ramon ORDEIG I MATA, «Inventaris de les actes...», cit.

13. Esteve FÀBREGAS, *Lloret de Mar*, Madrid, 1966, p. 99, conscient d'aquestes inseguretats, en referir-se a les pintures del retaule de Sant Romà de Lloret diu, literalment: «las cuales representan pasos de la vida de San Román monje, según los entendidos». És a dir, un sant Romà del 3 d'abril.

parroquial. Corresponen als passatges més coneguts de l'hagiografia de sant Romà diaca, màrtir d'Antioquia, víctima de la persecució en què va derivar l'edict de Dioclecià contra els cristians, l'any 303.¹⁴

Efectivament, el Martirologi romà dedica el dia 18 de novembre a aquest sant,¹⁵ el mateix dia en què se celebra, des de temps immemorial, la diada de sant Romà a Lloret. Reconegut pels Bol·landistes,¹⁶ sant Romà és objecte de moltes llegendes, tant d'origen grec com d'origen llatí, des del segle iv.¹⁷ Prudenci li dedica un gran discurs oratori i apològic, l'himne *Sancti Romani martyris contra gentiles dicta*,¹⁸ Eusebi inclou la seva hagiografia en l'obra *De martyribus Palaestinae*,¹⁹ i sant Joan Crisòstom el fa sortir a les *Homiliae*.²⁰ Però el més interessant per nosaltres és que, a la Tarraconense visigòtica, aquest mateix sant Romà surt als sacramentaris de ritus mossàrab o hispànic.

El còdex LXXXIX de la Biblioteca Capítular de Verona és un oracional que, Josep Vives, en un extens i acurat estudi del manuscrit, considera el text més antic de l'anomenada litúrgia mossàrab.²¹ Vives va trobar-hi motius suficients per a atribuir-lo a la Seu metropolitana de Tarragona, on, amb tota probabilitat, va estar en ús, almenys, en el segle vii. Així mateix, pel seu contingut, era un oracional del clero capítular. Les oracions de les festes dels sants, a més de les que són basades en antífones, inclouen fórmules manllevades de les narracions hagiogràfiques. Aquest és el cas de l'*Oratio decimo kalendas decembres quando et sancti Romani festum incurrit*²² del temps d'Advent. Tot i la diferència en la data de la celebració, 22 de novembre, i que la criatura martiritzada just abans de Romà és aquí anomenada Teudol o Teodul, la identificació amb el sant del 18 de novembre del Martirologi romà no ofereix cap dubte.²³

14. La majoria de textos que refereixen aquesta persecució l'atribueixen erròniament a l'emperador Galeri. L'any 303 Galeri era Cèsar d'Orient d'ençà deu anys, nomenat pel seu sogre l'emperador Dioclecià. Fins els anys 305 i 306 no seria nomenat August i emperador, respectivament.

15. «Antiochia natalis sancti Romani martyris, qui tempore Galerii imperatoris, cum Asclepiades praefectus in ecclesiam irrumperet, eamque funditus conaretur euertere, caeteros christianos hortans ut ei contradicerent, post dura tormenta, et linguae abscissionem (sine qua tamen Dei praeconia loquebatur) in carcere laqueo strangulatus, celebri martyrio coronatur. Passus est etiam ante ipsum puerulus nomine Barula, qui ab eo interrogatus, utrum melius esset unum Deum colere, an plures deos, cum unum Deum, quem christiani colunt, credendum esse respondisset, verberibus caesus iussus est decollari», remetem a l'edició veneciana de 1593 del *Martyrologium romanum: ad novam kalendarii rationem et eccle-*

siasticae historiae veritatem restitutum (...), p. 520, que és l'única de les que hem tingut a l'abast que inclou comentaris crítics interessantíssims.

16. *Les Petits Bollandistes. Vies des saints* (...), a cura de Paul GUÉRIN, tom 13, París, s/d., p. 488.

17. *Martyrologium romanum*..., cit., p. 522.

18. *Peristephanon, Hymnus X*, dins de l'edició de l'*Obra completa* editada per BAC, Madrid, 1950, pp. 622-685.

19. L'obra d'Eusebi és inclosa a *Actas de los Mártires*, edició a cura de Daniel RUIZ BUENO, editada per BAC, Madrid, 1962. Vegeu, en concret, les pp. 904-905.

20. Jacques-Paul MIGNE, *Patrologiae graecae cursus completus*, vol. 50, cols. 605 i ss.

21. José VIVES, *Oracional visigòtic*, Barcelona, 1946.

22. José VIVES, *Oracional*..., cit., pp. 15-17.

23. Ho reconeix el propi *Martyrologium romanum*..., cit., p. 522.

Dit això, no res impedeix de pensar en la possibilitat que el sant Romà del 18 de novembre sigui, efectivament, el sant Romà al qual el bisbe Berenguer va consagrar l'església de Lloret.²⁴

L'església nova

A mitjan segle xv la primitiva església de Sant Romà, coneguda avui amb el nom de Mare de Déu de les Alegries, havia començat a quedar massa allunyada del nucli de població que, tot i que incipient, anava creixent a la zona del port de Lloret. Aquest creixement, que se situava pròxim a les activitats econòmiques relacionades amb el mar, feia també que l'església parroquial anés quedant petita.

La situació va fer que els lloretencs s'adrecessin al bisbe de Girona perquè els permetés construir una nova església, ara a la zona del port.²⁵ El 19 d'agost de 1455 el bisbe hi accedí, concedint quaranta dies d'indulgències a tots aquells que hi contribuïssin. Alhora, els concedia permís per a poder ordenar repartiments amb la finalitat de recaptar almoines destinades a l'obra, i una gràcia especial. Els donava llicència per a poder pescar en diumenge o qualsevol altre dia festiu, tret dels dies que enumerava, amb tota mena d'arts amb què fos acostumat pescar dins les mars del terme del castell de Lloret.²⁶ Facultats per a fer-ho per espai d'un any, el producte que traguessin de la venda del peix havia d'anar, íntegrament, per a la construcció de la nova església.²⁷

24. Aquesta mena de matèries convé relativitzar-les força, ja que no res es pot afirmar o confirmar amb seguretat. L'apologia d'una banda, el desconeixement, les assimilacions i les confusions dels propis autors contemporanis o bé dels autors que els varen seguir, fan sovint que les fonts siguin poc fiables per la seva inestabilitat. Després, és damunt d'aquests materials sobre els quals es construeixen discussions que difícilment poden portar a cap conclusió raonable.

25. En el terme port, entès en sentit genèric, s'hi pot fer convergir tant el vessant geogràfic com l'econòmic. Des del primer punt de vista, el port és un lloc tancat, relativament segur i arrecerat de determinats vents, on poder-hi entrar i trobar refugi en les maltempades i, consegüentment, poder-hi fondejar. Pel que fa a la segona accepció, a les condicions geogràfiques mínimes s'hi podien afegir les possibilitats de practicar-hi la càrrega i descàrrega de productes amb valor comercial. Port, doncs, com a lloc d'intercanvi que necessitava unes comunicacions interiors, terrestres, amb altres centres econòmics, per petits que

fossin, i unes relacions exteriors amb altres centres marítims. Sobre això podeu veure Hug PALOU MIQUEL, «Ports i drassanes», *Catalunya a l'època de Colom (1450-1506)*, Barcelona, 1994, pp. 96-98, i, sobretot, Hug PALOU MIQUEL, i altres, *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip, 2. Culip VI*, Girona, 1998, p. 223, n. 751.

26. Derivat del tercer manament del Decàleg, i d'acord amb el Dret Canònic i les consuetuds sinodals, els diumenges i dies festius eren els destinats a lloar i glorificar Déu i els sants. En aquests dies les pràctiques econòmico-comercials estaven particularment prohibides, sota l'amenaça de ser excomunicat, excepte pel cas que hi hagués llicència especial per a poder-ho fer. Vegeu, pel cas gironí, Tomàs NOGUER MUSQUERAS, Josep M. PONS GURI, «Constitucions sinodals de Girona de la primera compilació», *Recull d'estudis ...*, vol. II, pp. 81-222.

27. J. BOTET SISÓ, «Notas históricas. Lloret de Mar. La iglesia parroquial», *Revista de Gerona*, xvi-v, de maig de 1881, pp. 137-148, transcriu íntegrament el document a les pàgines 141-142.

Però el nou edifici no es va començar a construir fins passats seixanta-quatre anys.²⁸

No sabem si el bisbe de Girona va atorgar alguna nova gràcia per a la construcció, però sí que els lloretencs varen haver d'acordar la imposició de talles o repartiments el mateix dia en què es contractava la construcció del nou temple.²⁹

La nova església parroquial fou contractada pels obrers de la parròquia, en nom dels jurats i la universitat de Lloret,³⁰ amb els mestres de cases i picapedrers de Girona Bartomeu Rofí, el seu fill del mateix nom i Pere Capvern, el dia 21 de desembre de 1509.³¹ El contingut del contracte, ple de detalls constructius, indica l'inici cerimonial de la construcció, amb la benedicció episcopal del lloc de la vila que li fou destinat, anomenat "La Carbonera", i la col·locació de la primera pedra, el dilluns dia 22 de juliol de 1509, diada de santa Magdalena. No obstant això, l'inici efectiu no fou fins al primer de març de 1510, amb la previsió d'acabar-la en els nou anys següents, pel preu total de 1.000 lliures. Algunes d'aquestes previsions no es varen complir: l'obra es va donar per acabada tres anys més tard del previst, el 1522, havent costat tres vegades més del preu convingut.³²

Uns anys més tard, el 9 de gener de 1545, el rector Jeroni Carbonell contractava la construcció de la casa de la rectoria per 45 lliures. Se'n faria càrrec el mestre de cases Antoni Freixe, d'origen francès, habitant a la vila de Tossa. El lloc destinat era al costat del cementiri de l'església nova.³³

28. Falta saber si, autoritzada pel bisbe i assegurada una part del finançament, es va seguir endavant i s'arribaren a acordar capítols per a la construcció del nou edifici. En tot cas, aquests documents encara no han estat exhumats.

29. El 21 de desembre de 1509 el paborde de la Pabordia de Novembre de la Seu de Girona, senyor de la jurisdicció civil a la vila i terme de Lloret, facultava als jurats de la universitat de la vila i parròquia de Sant Romà per imposar les talles necessàries per a la construcció de la nova església parroquial. Vegeu SdAMLL, Pergamins, 38. Segons les dades del contracte, els pagaments per a la construcció de l'església no es farien per feina feta sinó d'acord amb els terminis que quedaven fixats en el propi contracte: cent lliures l'any en pagaments fraccionats de 25 lliures cada tres mesos. Es deixava l'import de tot un any com a garantia.

30. La procuració havia estat formalitzada el 25 de novembre de 1509 davant del rector de la parròquia Pere Felip, notari públic de la vila i terme del castell de Lloret.

31. SdAMLL, Pergamins, 54. El publica J. BOTET I SISÓ, «Notas históricas...», cit., pp. 142-148.

32. Així ho commemora la inscripció de la llinda del portal principal d'accés a l'església: «Aques-

ta església fonc edificada, a laor de Déu e de la Verge Maria e de mossenyer sanct Romà, lo dia de sancta Magdalena l'any mil D e [l]IX, e fonc acabada l'any mil [D] e XXII, e a quostat tres mil liuras de fe». La inscripció, conservada "in situ", fou publicada per J. BOTET I SISÓ, «Notas históricas...», cit., p. 148, amb alguna errada en la transcripció. Així mateix, la diferència entre la data cerimonial i l'efectiva en l'inici de la construcció, va fer que el lapicida introduís una errada en el text en indicar l'any 1510 com el de la col·locació de la primera pedra, a més d'ometre el numeral D respecte de l'any 1522. Inclusions al text que nosaltres hem indicat, amb el senyal convencional dels caludadors, en la nostra transcripció.

33. Arxiu Històric de Girona (des d'ara AHG), FN Lloret de Mar, 5, fols. 34v.-35v. No sabem si aquest contracte està en relació amb la requesta que els jurats de Lloret havien adreçat al bisbe de Girona el 10 d'abril de 1535, perquè fes prendre informació sobre l'enderrocament de la casa de la rectoria feta pel rector canonge Carbonell. Coneixem aquesta informació per l'anotació que apareix a l'instrument de descripció de l'Arxiu Diocesà de Girona (des d'ara ADG), Manual 1534-1539 (D-218), document 545.

■   ■   ■   ■   ■   ■   ■

L'indret de "La Carbonera" era constituït per un ampli sorral de mar, on la Pabordia de Novembre de la Seu de Girona hi exercia el domini directe. En pocs anys, les reunions de la universitat de la vila i parròquia de Lloret, que s'havien anat fent a la platja, rebran l'aixopluc de l'església nova. Convocats amb so de corn i, després, també de campana, cada any, el dia 2 de febrer, la universitat s'hi reunia per a escollir jurats i síndics, i, sempre que fos necessari, per a decidir sobre allò que interessés la col·lectivitat.

El retaule de Sant Romà

Encara no vint anys després de donar per acabada la fàbrica de la nova església de sant Romà de Lloret, la universitat encarregava l'obra del retaule de l'altar major.

Fins avui, el coneixement que hom podia tenir de la data en què s'hauria formalitzat el contracte del retaule procedia de l'època amb què es posava fi a tots els pagaments-cobraments relacionats amb la seva fabricació, el 12 d'octubre de 1559.³⁴ No és fins aleshores que el retaule es dona per acabat definitivament, tal com el mateix document n'informa: *«per nos noviter fabricati et iam perfecti tam manibus ymaginarij, pictoris, fusterij et fuste»*, d'acord, diu, amb els capítols que per a la seva fàbrica s'havien acordat el 3 de juliol de 1541.³⁵

El document és atorgat pels pintors Pere Seraffi i Jaume Fontanet II i, relacionant això amb la frase de conclusió dels treballs esmentada, semblaria que els capítols de 1541 havien estat acordats amb ells no per a la pintura, sinó per a tota l'obra.³⁶ I, efectivament, fou així.

Artistes i models

El 3 de juliol de 1541 en Bonanat Guibernau, en Pere Creixell i en Benet Grós, jurats de la vila de Lloret, acordaven, amb els pintors de Barcelona Pere

34. SdAMLl, Pergamins, 10.

35. L'època és per un import de 174 lliures 9 sous 8 diners. Encara que d'aquest document podríem concloure que la data de 1559 és un "terminus ante quem", és a dir, amb anterioritat a la qual el retaule estaria acabat, el temps que podia haver transcorregut entre l'acabament del retaule i la formalització de l'època seria breu. Adjunt al pergamí 10, hi ha una nota en paper que diu, literalment: «Lo que és degut a mestre Jaume Fontanet y a mestre Pedro Seraphí a compliment de 1.300 lliuras que és lo preu del retaula, són 174 lliuras 9 sous 8 [diners], y tenen rebut 1.125 lliuras 10 sous 4 [diners]. Item, és degut a dit mestre Fontanet, per

lo pintar y daurar de dos pasteras y dels bultos que són en aquellas, que no era obligat a fer-ho, 10 lliuras». I, al marge esquerra d'aquesta segona anotació hi diu: «són pagadas y hay àpocha».

36. Joan BOSCH BALLBONA, «Pere Seraffi, Jaume Fomer II i Jaume Fontanet II. Retaule de Sant Romà de Lloret...», cit., p. 112, coneix la data de 1541 només per l'esment que en fa Joan DOMÈNECH MONER, *Lloret de Mar*, cit. Això el porta a conjecturar la possibilitat que a l'any 1541 es contractessin només els treballs de pintura, amb la qual cosa l'estructura arquitectònica i la imatgeria del retaule ja hauria d'estar completada abans d'aquell any.

Serafi i Jaume Fontanet II (vidrier a més de pintor), els capítols pels quals es contractava la fabricació d'un retaule, abastant els treballs de fusteria i de pintura, per a l'església parroquial de Sant Romà.³⁷

El model que s'havia de seguir era el del retaule de l'altar major de l'església del convent de la Mercè de Barcelona, del qual els pintors n'aportaven una traça. El retaule de la Mercè, construït, d'acord amb els documents que en coneixem, entre 1492 i 1509, era un retaule de factura gòtica.³⁸ Aquest model, a mitjan segle XVI, podia haver quedat, certament, antiquat, però els capítols acordats s'encarregarien no solament d'adaptar-lo al presbiteri de l'església parroquial de Lloret (s'haurien d'afegir portals per a la sagristia, que a la Mercè no n'hi havia), sinó també als nous gustos del Renaixement.

L'adaptació, però, que en aquest primer moment es proposa, serà molt tímida. Per la part de fusteria, en el bancal del retaule, entre els pilars, hi hauria les talles dels dotze apòstols fetes en escultura exempta o *de bulto*. Sobre el

37. Arxiu de la Corona d'Aragó (des d'ara ACA), Notarials, Vària 1242, fols. 67r.-68v., que transcrivim a l'apèndix documental número I. Agraïm a la Sra. M. Mercedes DÍAZ RODRÍGUEZ haver-nos donat a conèixer aquest document.

38. El primer que va exhumar documents concrets d'aquest retaule de la Mercè, fou Salvador SANPERE MIQUEL, *Los Cuatrocentistas catalanes. Historia de la pintura en Cataluña en el siglo XV*, vol. II, Barcelona, 1906, pp. LIX-LXII, document XXXIX. L'autor transcriu un contracte de 3 d'abril de 1503, acordat entre Joan Urgell, mestre general de l'orde dels mercedaris, i el pintor de Barcelona Antoni MARQUÈS, on es fixaven les característiques i condicions que s'havien de seguir per a la pintura del retaule. Es preveu que els treballs durin sis anys i el preu es fixa en 600 lliures, que s'aniran pagant a mesura que els treballs avancin, per parts acabades del retaule, i de forma fraccionada, tal com queda acordat. No obstant això, tres setmanes després d'aquest contracte, es formalitzen uns altres capítols entre les mateixes parts i per a la mateixa obra. El seu contingut dispositiu, que seria anàleg al del contracte anterior, atesa la frase «sunt iure» amb què el notari el clou, ens és desconegut per no haver estat inclòs al seu corresponent manual notarial, vegeu Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (des d'ara AHPB), 239/27, fol. 58r.: document de 23 d'abril de 1503. Al seu torn, JOSÉ M. MADURELL MARIMÓN, *Pedro Nuyes y Enrique Fernandes...*, cit., pp. 32 i 215, va donar a conèixer l'existència d'un bon nombre de documents referents a la construcció d'aquest retaule. A més del contracte publicat per Sanpere, podem fer esment dels capítols acordats amb el fuster de Barcelona Pere DURAN, per a la construcció de l'estructura de fusta del retaule, el 13 de juny de 1492,

que el notari no va anotar al seu manual (AHPB, 239/11, fol. 16v.); l'època atorgada per Pere DURAN pel primer pagament de l'obra en fusta, el cost total de la qual era de 130 lliures (AHPB, 239/11, fol. 17r.: document de 13 de juny de 1492); el contracte fet amb l'ymaginaire de Barcelona Joan CASELL, per a dues imatges esculpturades dels sants Nonat i Emmengol que, com és habitual en el notari Triter, tampoc anota al seu manual (AHPB, 239/21, fol. 65v.: document de 16 de gener de 1499); una època atorgada per Joan CASELL pel cobrament de dites escultures, 17 lliures 6 sous 8 diners (AHPB, 239/21, fols. 65v.-66r.: document de 18 de gener de 1499); una nova època, ara del pintor Antoni MARQUÈS, per 30 lliures bestrestes de les 90 que costava el bancal del retaule, d'acord amb els capítols acordats aquell mateix dia (AHPB, 239/27, fol. 58r.: document de 23 d'abril de 1503); hi ha nous pagaments per a la pintura els dies 30 de desembre de 1503 (AHPB, 239/28, fol. 36r.), 20 de desembre de 1504 (AHPB, 239/29, sf.), i 20 de febrer de 1506 (AHPB, 239/30, sf.). MADURELL anota altres tres èpoques (20 de gener de 1505 i 22 de maig i 11 de setembre de 1506) que s'han de trobar en els plecs de documentació diversa del notari Pere TRITER (AHPB, 239/68 i 239/72). En el segle XVIII l'església de la Mercè va patir una gran transformació que va portar a la substitució de tots els seus elements gòtics per neoclàssics. Del retaule que, en contra del que opinava Agustí DURAN i SANPERE, «Història d'un retaule inexistent», *Barcelona i la seva història*, Barcelona, 1975, vol. III, pp. 301-304, sí que es va arribar a acabar, en cas contrari no podria estar servint de model el 1541, no en sabem cap altra cosa que la que aporten aquests documents.

bancal, al centre, la imatge de sant Romà, amb sant Jaume apòstol a la dreta i santa Magdalena a l'esquerra, igualment de talla i exemptes. Finalment, sobre de sant Romà, la imatge de la Mare de Déu, amb el nen Jesús al braç, també *de bulto*. En tota la resta se seguiria el retaule de la Mercè.

En els *smortiments* dels tres tabernacles que es formarien, és a dir, a la part superior del retaule, al damunt de les pasteres, adoptant, probablement, la forma d'un frontó triangular, s'havien de fer les escultures de Crist crucificat al bell mig, i un lladre a cada banda, és a dir, un Calvari.

A més d'això, a la banda dreta de l'altar, s'hi faria un *scorn* o banc de fusta, perquè el senyor baró hi pogués seure.³⁹

Pel que fa a la part pictòrica, les imatges de sant Pere i sant Pau decorarien les portes d'accés a la sagristia. En els plans o campers del bancal, o sia en els espais que quedarien entre les escultures dels apòstols, s'hi pintarien escenes de la Passió de Crist, una escena en cada espai, conformant una mena de predel·la.⁴⁰ Els plans del segon pis o andana –el primer seria el bancal– eren l'espai destinat a pintar-hi escenes de la vida de sant Romà,⁴¹ entre les escultures del mateix sant titular i les de sant Jaume i santa Magdalena. Finalment, les polseres, guardapols o marc del retaule, contindrien les pintures dels sants que els jurats de la vila determinessin.

39. La vila i terme del castell de Lloret estava sotmès a una jurisdicció compartida entre la Pabordia de Novembre de la seu de Girona, que per mitjà d'un batlle a les ordres del seu paborde hi exercia la jurisdicció civil, i el senyor de la baronia de Llagostera qui, per mitjà d'un altre batlle, hi exercia la jurisdicció criminal. El senyor baró al qual se li reservava el banc al presbiteri era Martí GUERAU de Cruïlles, baró de la baronia de Llagostera i senyor de Lloret, que exercia aquella jurisdicció almenys des del 24 de juliol de 1537 (SdAMLl, Pergamins, 55). Fent una breu remembrança, el 24 de maig de 1388 la Pabordia de Novembre havia adquirit de Gastó de Montcada els drets que la baronia de Llagostera exercia a Lloret, en tot allò que tocava a la jurisdicció criminal (SdAMLl, Pergamins, 48 i 49). Entrat el segle xv però, tornem a trobar el senyor de la baronia de Llagostera exercint aquella jurisdicció. La venda havia estat feta a carta de gràcia i és possible que s'hagués exercit el pacte de retrovenda. En tot cas, i malgrat l'extensa bibliografia que hi ha sobre la jurisdicció compartida a Lloret, falta aclarir i seqüenciar els canvis en l'exercici de la jurisdicció en el terme d'aquest castell. Sembla que fins a l'any 1657 el Capítol de la seu de Girona no es possessionaria definitivament de la totalitat d'aquella jurisdicció. Vegeu, *Memorial ajustado, etc., del pleyto que siguen la villa de Lloret del*

Principado de Cataluña y los señores fiscales, etc., con el venerable Cabildo de Canónigos de la Santa Iglesia Catedral de la ciudad de Gerona, sobre incorporación a la Corona, o tanteo en su defecto, del castillo, jurisdicción y demás derechos dominicales que disfruta dicho Cabildo en la expresada villa, Madrid, 1799; Esteve FÀBREGAS, *Lloret de Mar*, cit., p. 52; Josep M. PONS GUIR, «Document del vescomte Seniofred de Girona. Un crebantament de comanda i l'esmena per mitjà d'una insolutumdació», *Recull d'estudis...*, cit., vol. III, pp. 17-29. Ibídem, «La successió de Guillem Umbert de Basella», *Recull d'estudis...*, cit., vol. III, pp. 31-53. Ibídem, «Jurisdiccions compartides a la Catalunya baix-medieval», *Recull d'estudis...*, cit., vol. III, pp. 117-143. Ibídem, «La sentència sobre el castell de Lloret», *Recull d'estudis...*, cit., vol. III, pp. 163-182. Ibídem, «Sicardis, senyora de Montseny i de Lloret», *Medievalia*, 10 (Estudios dedicados al profesor Frederic UDINA MARTORELL, IV), 1992, pp. 351-361; Joan DOMÈNECH MONER, *Lloret de Mar*, cit., pp. 17-19.

40. Es conserven l'*Oració a l'Hort*, el *Prendiment*, l'*Ecce Homo*, i la *Pujada al Calvari*.

41. De l'hagiografia de sant Romà s'han conservat les representacions de la *Trobada amb Asclepiades*, *Sant Romà i Barula davant del tribunal d'Asclepiades*, *La tortura de la corda*, i el característic *Turment de la llengua*.

El conjunt que en resultaria estaria format, doncs, per un bancal del qual retaula una predel·la que combinaria escultura i pintura, i tota l'estructura del retaule al damunt: cinc carrers flanquejats per guardapols i dos pisos coronats per un frontó probablement triangular. Les imatges exemptes ocupaven les pasteres dels carrers senars, mentre les pintures ocuparien els carres parells i els guardapols. No es fa un esment directe del sotabanc, però els pilars sobre els quals es compartien les imatges dels dotze apòstols identifica la seva presència.

Una vegada acabada l'obra, hauria de ser vista i reconeguda per un expert, en totes les seves parts, per tal de certificar si el resultat era igual de bo o millor que el retaule de la Mercè que hauria servit de model.

El contracte, com ja hem dit, es fa a nom dels pintors Pere Serafi i Jaume Fontanet II, però també hi surt esmentat el mestre Joan de Tours, «imaginaire o fuster» de Barcelona. Aquell mateix any Tours estava treballant en el retaule major de l'església de Sant Martí d'Arenys, obra en la qual coincidirà, poc després, amb els dos pintors esmentats.⁴²

Pel contingut literal del text del document, sembla que Joan de Tours hi tindria una participació singular, en aquella obra. Serafi i Fontanet II autoritzaven els jurats de Lloret per a atorgar els pagaments a Tours fins que no rebessin ordre en contra, dels quals pagaments Tours en faria àpoca. No consta que Tours actués de procurador dels pintors, per la qual cosa Tours podria ser l'encarregat de construir l'estructura arquitectònica del retaule i totes les seves imatges de talla. El cert és que amb anterioritat al 4 d'agost de 1545, Pere Serafi i Joan de Tours havien acordat uns capítols per a la construcció del retaule de Sant Romà de Lloret, que ens són desconeguts.⁴³

Pocs dies després, el 7 de juliol de 1541, es formalitzaven les fermances donades pels artistes, a llurs pròpies despeses, per a garantir, davant dels jurats de Lloret, poder tirar endavant l'obra encomanada: *«ratione seu pretextu cuiusdam retabuli lignorum scilicet et pinturarum eiusdem quod scilicet vos per eos fabricandum ducistis in ecclesia parochiali dicte ville»* pel preu de

42. La bibliografia en què es tracte el retaule de Sant Martí d'Arenys és força extensa. Remetem, únicament, al primer estudi exhaustiu que se'n va fer i a un altre de recent sobre l'obra de Joan de Tours, que apleguen el més significatiu d'aquesta bibliografia. Són, respectivament: J. M. PONS GURI, *Un siglo de arte religioso en San Martín de Arenys*, Arenys de Mar, 1944, pp. 16-23; i Joaquim GARRIGA, «Un 'escultor sin obra' del siglo XVI: 'mestre Joan de Tours, imagineiro, ciutadà de Barcelona'», *Estudios de Arte. Homenaje al profesor Martín González*, Valladolid, 1995, pp. 343-355.

43. Coneixem l'existència d'aquests capítols per l'esment que se'n fa en la procuració atorgada per Pere Serafi a favor del pintor Jaume Fomer II, per a triar els visuradors que havien d'avaluar l'obra arquitectònica del retaule de Sant Romà, «iuxta capitulationem factam inter ipsum cosntientem (sic), ex una; et magistrum Ioannem de Tors, sculptorem sive imaginarium, eciam civem dicte civitatis Barchinone, presentibus, ex altera. Et a dicto pellendum eundem magistrum Ioannem de Tors ad perficiendum dictum retabulum cum effectu fiet quemadmodum in dicta capitulatione senoguis (sic) continenti». Vegeu Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (des d'ara AHCB), Notarial, Vària xx.9, sf.

1.300 lliures. Entre els fiadors i garants hi ha en Miquel Maduxer, «*auri faber*», i l'Antoni Rossell «*verberator folea argenti*».⁴⁴

Ahora que els fiadors feien Fontanet II procurador seu en aquell negoci, Serafi feia el mateix a favor del seu soci pintor «*ad pro me et meo nomine tractandum una vobiscum et vestro nomine concordandum et capitulandum, paciscendum et conveniendum de et super fabri retabuli lignorum scilicet et picturarum per me et vos fabricandorum in ecclesia de Lloret diocesis Gerundensis de precio secum cede conveniendum ac de tempore, modo et forma ac pictura, altitudine, latitudine et imaginibus eiusdem*».⁴⁵ Serafi deixava en mans de Fontanet II la discussió de tota mena de detalls tècnics que, sobre el retaule, s'haguessin de tractar amb els clients. D'aquesta iniciativa n'hauria de derivar una intervenció més directa de Jaume Fontanet II en tots els aspectes organitzatius del treball.⁴⁶

Jurats i artistes varen fermar el contracte el dia 6 d'octubre de 1541.

Sembla que els treballs es varen iniciar, o bé no es varen començar a pagar, fins a partir del 9 de juny de 1542, quan Joan de Tours devia estar acabant el retaule de Sant Martí d'Arenys.⁴⁷ Millor així, perquè, pocs mesos després, el 14 de gener de 1543, s'acordaven uns nous capítols.⁴⁸

Els jurats de Lloret, aleshores en Vicenç Albà, en Joan Pujol i en Francesc Basell, acordaven, amb els pintors Serafi i Fontanet II, i a millor parer de tots ells, anul·lar dels primers capítols tot allò que fes referència al model de retaule escollit. La traça del retaule del convent de la Mercè de Barcelona seria substituïda per la traça de l'altar major de l'església de Sant Martí d'Arenys. En tots els continguts figuratius seguia vigent el que s'havia acordat en els capítols de 1541, fent notar només la presència d'una imatge de Jesucrist al sagrari, al mig de la predel·la o bancal. D'altra banda, els jurats de la universitat, es comprometien a proporcionar la pedra pel sotabanc i a portar-la on el mestre l'hagués d'obrar. El preu contractat era el mateix i les garanties donades el 1541 seguien vigents.

És versemblant pensar que la presència de Joan de Tours en el grup d'artistes de Sant Romà i els contactes professionals que s'establiran amb Serafi i Fontanet II, havia fet inclinar al canvi de model: d'un retaule de base gòtica, com era el de la Mercè, a un que ja entra de ple en els gustos de mitjan segle XVI.

De tota manera, si atenem als continguts descriptius d'aquestes dues capitulacions i els comparem amb les imatges que conservem del retaule de Sant

44. AHPB, 358/24, fols. 51r.-52v.

45. AHPB, 358/24, fol. 52v.

46. Josep M. PONS GURI, «Segueix la retractació», cit., p. 9, comenta, sense esmentar el perquè, que el consell lloretenc havia encarregat l'obra del retaule a Jaume Fontanet II qui, al seu torn, l'havia subcontractat a Pere Serafi. La realitat va ser aquesta altra.

47. És a partir d'aquesta data que el notari començarà a anotar les èpoques en el manual corresponent, vegeu AHPB, 358/24, fol. 52r.

48. ACA, Notarials, Varia 1242, fols. 68v.-70r. Vegeu l'apèndix documental número II. Agraïm a la Sra. M. Mercedes DÍAZ RODRÍGUEZ haver-nos fet saber l'existència d'aquest document.

Romà, abans de ser desmuntat i desaparèixer com a tal (entre 1913 i 1914),⁴⁹ es fan evidents una sèrie de diferències. Un gran sagrari ocupa el sotabanc i el bancal adreçant l'ull del fidel al carrer central; el nombre d'apòstols esculpits al bancal es veu reduït; el nombre de pasteres amb imatges *de bulto* es veu augmentat, cosa que fa que els tres carrers senars tinguin igual nombre de pasteres; l'estructura puja un pis més; el Calvari que coronaria el retaule és absent; no es pot apreciar si les polseres o guardapols tenen pintures, en el cas que n'haguessin arribat a tenir; i de les portes de la sagristia no en podem dir res perquè no són visibles, ja que la sagristia no es trobava al darrere del presbiteri, sinó a la banda de l'Epístola.

Unes diferències són imputables a canvis que el pas del temps han pogut introduir en les preferències devocionals dels lloretencs. La substitució de sant Jaume i santa Magdalena per imatges de sant Cristòfol i sant Sebastià, respectivament, són eloqüents. Altres poden ser canvis de darrera hora, com veurem més endavant, en l'adequació del projecte a la realitat de la seva ubicació, com la reducció del nombre d'apòstols i l'augment de pasteres que, en la imatge conservada, són ocupades per escultures de santa Cristina i santa Llúcia. Per altra banda, de la resta d'escultures, sant Romà i la Mare de Déu, que coneixem per les fotografies antigues, és possible que, almenys la de sant Romà, no sigui la original de Joan de Tours. Però no sabem, de moment, si tot això va donar com a conseqüència noves actuacions davant del notari.

Tot i aquestes diferències, el deute del qual el retaule de Sant Romà és tributari del de Sant Martí, i no al revés, és ben palès. Si el retaule arenyenc seguia una traça *a la romana*, és a dir, renaixentista, preparada per artistes castellans,⁵⁰ el retaule de Sant Romà seria, tal vegada, una obra més personal de Joan de Tours.⁵¹

L'estructura arquitectònica i l'obra de talla del retaule es donen per acabades l'any 1546. El 10 d'octubre d'aquell any s'aixecava acta de la visura feta pels mestres fusters i imaginaires de Girona Antoni Domènech i Lluís Balí.⁵² És el primer document conegut amb relació a Lloret en què Tours, Seraffi i Fontanet II apareixen agrupats, si bé Tours era l'autor de l'obra que havia de ser judicada.⁵³

49. Vegeu les diferents notícies del procés general de restauració i remodelació de l'església parroquial de Lloret a Agustí M. Vilà i Galí, *El canonge Vilà i el seu temps*, Lloret de Mar, 1994.

50. J. M. PONS GURI, *Un siglo de arte religioso...*, cit., p. 16.

51. Les semblances entre ambdós retaules havien portat, encertadament, a Joan BOSCH I BALLBONA, «Pere Seraffi, Jaume Forner II i Jaume Fontanet II. Retaule de Sant Romà de Lloret...», cit., p. 112, a plantejar la possibilitat de la participació del taller de Joan de Tours en l'obra lloretenca.

52. AHG, FN Lloret de Mar, 7, sf. Vegeu l'apèndix documental número III.

53. No ens atrevim a parlar d'associació professional, encara que la col·laboració entre els tres artistes va ser fecunda. No tenim res, ara per ara, que ens ho pugui certificar. Una cosa són capítols de col·laboració i subcontractacions, i una altra funcionar com una companyia d'artistes. Vegeu Joaquim GARRIGA, «Un 'escultor sin obra'...», cit., pp. 354-355.

El veredict de dels visuradors, que obligava al seu compliment, comportava unes petites modificacions al bancal. L'acta ens confirma que el nombre de dotze apòstols ja s'havia reduït a vuit, quatre a cada banda, i que l'estructura on hi ha el sagrari fou un afegit posterior.

Arribats a aquest punt, calia agilitzar els treballs de pintura. El 22 d'abril de 1547 Serafi i Fontanet II es reconeixen mútuament procuradors l'un de l'altre i a la inversa en relació a exigir, recuperar, demanar, etc., les quantitats en diner que, individualment o conjuntament, els hi eren degudes o les que des d'aquell moment els pogués deure la universitat de Lloret *«depingendo aut aliter parando et perficiendo in pictura et suis precedentis retabule sive retaule»* de l'altar major de l'església de Sant Romà.⁵⁴

Alguns problemes degueren sorgir perquè, abans d'un any, el 5 de març de 1548, Serafi i Fontanet II acordaven capítols per a determinar, exactament, el que cadascú havia de pintar i fins on havia d'arribar la col·laboració entre ells dos.⁵⁵

Serafi, d'acord amb la seva especialitat, es faria càrrec de pintar les taules planes del retaule i encarnar les imatges *de bulto*. Fontanet II seria l'encarregat de daurar tota l'obra en fusta del retaule (pilars, cornises, motllures), les pasteres, les imatges *de bulto*, i aplicar-hi el pigment. L'estofat de les figures *de bulto* seria compartit entre els dos artistes i, a més, Fontanet II ajudaria Serafi a pintar-les.

El preu total dels treballs de pintura pujava a 900 lliures, de les quals 400 corresponien als treballs de Serafi i 500 als de Fontanet II. Aquest detall ens permet aventurar que les 400 lliures que manquen fins a arribar al total de 1.300 que era el cost del retaule, serien les corresponents al treball de fusta de Joan de Tours.

Hom ha tractat la participació del pintor de Barcelona Jaume Forner II en la pintura del retaule de Lloret, col·laborant amb Serafi. El 1545 Forner II era l'encarregat de trobar els visuradors que judiquessin l'obra de fusta del retaule de Lloret.⁵⁶ És probable que alguna mena de col·laboració estigués establerta ja des d'aleshores, però no tenim cap evidència que ens permeti assegurar que col·laboraven en el retaule de Sant Romà des de l'inici dels treballs. El 9 de març de 1549 Serafi i Forner II varen acordar uns capítols, el contingut dels

54. AHPB, 338/17, sf.

55. AHPB, 338/19, sf. El document ha estat reproduït parcialment per José M. MADURELL MARIMÓN, *Pedro Nuyes y Enrique Fernandes...*, cit., pp. 191-192, i per Joan BOSCH I BALLONA, «Pere

Serafi, Jaume Forner II i Jaume Fontanet II. Retaule de Sant Romà de Lloret...», cit., pp. 112-113. El donem sencer a l'apèndix documental número IV.

56. AHCB, Notarial, Vària xx.9, sf.

quals ens és desconegut.⁵⁷ I el 19 de gener de 1553 Forner II, actuant com a procurador de Serafi, atorgava una àpoca per treballs fets al retaule de Sant Romà.⁵⁸

La certesa d'aquesta col·laboració en les pintures de Lloret no es fa evident fins a l'any 1556. El 26 de novembre d'aquell any, Jaume Forner II signava un debitori per 35 lliures que havia rebut en préstec de Francesc Joan Ferrandis, guadamassiler de Barcelona. Per a poder fer front al debitori Forner II hi implica Serafi. Del que Pere Serafi li ha de pagar «*ratione mercedis adiutorii per ipsum Jacobum Forner prestiti dicto Petro Çeraffi in pingendo altare sancti Romani parrochie de Lloret*», serà d'on cobrarà Francesc Joan Ferrandis. Serafi acceptà el tracte i en donà totes les garanties de compliment. El debitori és cancel·lat el dia 12 d'agost de 1557.⁵⁹

Els materials i la tècnica

Les notícies que donen els contractes sobre els materials que s'havien d'emprar en l'obra del retaule de Lloret, no aporten novetats respecte del que és habitual en els treballs retaulístics d'aquesta època.

La pedra que havia de servir per a obrar el sotabanc del retaule només és esmentada. L'estructura arquitectònica havia de ser feta amb fusta d'àlber, clara per a poder rebre bé els treballs del pintor i del daurador, i fàcil de treballar pel fuster. Per als plans, tota l'obra de talla i les imatges en general, la fusta era l'anomenat *fuset de València*, la fusta de xiprer.

Pel que fa a la pintura, les taules planes s'havien de pintar al tremp, utilitzant colors brillants. Així mateix s'havia de fer a l'hora d'estofar les imatges *de bulto* i prèviament al raspat del color. Per a les encarnadures d'aquestes mateixes imatges s'havia de fer ús del pigment blau. Els daurats, d'or fi d'una determinada qualitat, l'or de *ducat*.

57. AHPB, 348/6, sf. Del document només en coneixem el seu encapçalament, perquè el notari n'havia deixat la "sceda" a la bossa del manual: «Instrumentum capitulacionis factum et firmatum per et inter Petrum Serafi, pictorem, civem Barchinone, ex una; et Iacobum Forner, eciam pictorem civem dicte ciuitatem, partibus ex altera. Est notata et in bursa. Testes ibidem». És un cas semblant al dels capítols que unes setmanes abans Serafi havia formalitzat amb el pintor castellà Miguel Carvajal. El document també ens és conegut només pel seu encapçalament (AHPB, 358/39, sf., document de 17 de gener de 1549) però, en aquest cas, és coneguda la col·laboració

de Serafi i Carvajal, el mateix any 1549, el 13 d'abril, en el frescos de la història de David del Palau de la Generalitat, vegeu J. PUIG CADAFAELCH i J. MIRET SANS, «El Palau de la Diputació del general de Catalunya», *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMIX-X, any III, pp. 385-480.

58. SdAMLl, Pergamins, 40(B).

59. AHPB, 385/29, sf. El document permet saber l'existència d'uns capítols acordats entre Serafi i Forner II, que és on es determinen els pagaments que el segon ha de rebre del primer, per la col·laboració pictòrica. Tal vegada els de 1549?

Finançament i ritme dels treballs

Durant prop de vint anys, entre 1541 i 1559, el retaule de Sant Romà de Lloret va anar produint documentació. Des del primer contracte conegut fins a la darrera època en què es completava el preu pactat de 1.300 lliures.

Aquest llarg període pot fer pensar, necessàriament, en dificultats econòmiques de la universitat de Lloret per a afrontar una despesa tan elevada. De tota manera, en els capítols acordats l'any 1541, es feia una clara previsió del finançament de l'obra a catorze anys i mig vista, fins a final de 1555, per a poder-ho afrontar amb una certa facilitat. Però en aquest any l'obra no estava concloua.

El contracte de 1541, que en l'aspecte del finançament no va ser modificat pel de 1543, fixava dues fonts econòmiques per a poder pagar el retaule. D'una banda l'import de l'impost del quarantè; d'altra banda, l'import d'una especial concessió del bisbe de Girona en relació amb la pesca.

El 25 de juliol de 1541, convocada i congregada la universitat de la vila i terme de Lloret a la platja, reunits amb el consentiment del senyor baró de Llagostera, Martí Guerau de Cruïlles, tots els aplegats decidiren «imposar sobre ells i llurs mullers i fills i filles tan gran com xichs, corantè de tots y qualsevol granatges, ço és de coranta hu, ço és lo corentè». Els jurats de la vila quedaven facultats per a poder arrendar el quarantè, al millor postor, pel període d'anys que creguessin convenient, «y assò per obs y servici del reretaula que ara novament dita universitat vol fer fer al altar maior de la isglésia parrochial de mossenyer Sanct Romà de Lloret». L'acord abligava a tots els habitants de la vila i parròquia de Lloret, encara que no haguessin participat en aquella assemblea. Alhora, acordaven poder arrendar, en els mateixos termes, la fleca i la taberna i, així mateix, posar un impost sobre la carn consistent en un diner per lliura.⁶⁰

D'aquesta manera, la universitat de Lloret preveia garantir el pagament de 90 lliures cada any, amb la possibilitat de poder-se augmentar, en tres terminis de 30 lliures cada quatre mesos. Per arribar a les 1.300 lliures calien els catorze anys i mig esmentats abans. La regularitat d'aquests terminis i les seves quantitats estarien sotmesos als pagaments que fessin els arrendadors del quarantè.

L'altra font de finançament prevista té a veure amb la pesca.

El senyor del castell de Lloret, com a castell termenat que era, tenia el dret de rebre l'anomenat *peix de tall* o *peix senyoriu*, consistent en una part de les captures fetes. El castell de Lloret era seu de la batllia que exercia la jurisdicció

60. SdAMLl, Pergamins, 56(A). El quarantè, que tal com surt descrit gravava el cereal madur, podia, al seu torn, ser subarrendat pel seu arrendador sempre i quant fos en les mateixes condi-

cions que era arrendat pels jurats de la vila. Vegeu un exemple de subarrendament, per espai d'un any, a AHG, FN Lloret de Mar, 5, fol. 16v., document d'1 de setembre de 1544.

civil, a la vila i el seu terme, en nom del paborde de la Pabordia de Novembre de la seu de Girona. Els fruits de la Pabordia es concretaven, bàsicament, en censos i tasques, que inclourien el delme del peix, probablement assimilat al *peix de tall*, i en l'anomenat *castellatge de mar*, que inclouria el dret de ribatge sobre els naufragis.⁶¹ Deteminar què correspon a «tot lo que's procehirà del que s'aurà de la part del pescar que ha consedida lo bisba de Gerona per la fàbrica de dita obre», ens inclina a creure, més probablement, en una llicència per a pescar en dies festius, com la que s'havia atorgat el 1455 per a la construcció de l'església nova. Altrament, els jurats de Lloret s'havien de refiar més del quarentè que no pas del producte d'aquestes llicències, sempre de curta durada, per la qual cosa garantien les 90 lliures sobre l'impost.

Ens ratifica en aquesta conclusió el comunicat que el canonge Miquel Traver adreça a tot el clero de la diòcesi de Girona el 28 d'abril de 1550.⁶² Els fa saber que la universitat de la vila o parròquia de Lloret «*vult et intendit depingere et depingi facere quoddam magnum et pulcrum retrotabulum in dicta ecclesia de Loreto de novo fabricatum*». Els lloretencs havien fet saber a la Cúria que «*quam depictionem et perfectionem magne sunt peccuniarum summe expendende. Et cum dicte parrochie et singularium eiusdem facultates ad tam magnum opus non suppetam, fuit nobis humiliter supplicatum*». Davant de la súplica, doncs, es disposava que durant un any, en tots els dies festius amb les excepcions enumerades,⁶³ «*piscari et per quosvis homines maritimos seu piscatores infra maria dicti loci de Loreto et aliorum locorum circumtictinorum piscari facere*». L'import producte de la venda d'aquest peix seria destinat, íntegrament, per a pagar el pintar i acabar del retaule.⁶⁴

Al llarg de tots aquest anys es coneixen varies procuracions atorgades per Jaume Fontanet II, en nom propi i de Pere Serafí, per a reclamar en nom d'ells els terminis vençuts. El 12 d'octubre de 1548 reclamen una terça de 30 lliures vençuda el setembre anterior.⁶⁵ El 27 d'agost de 1549 es reclama una terça vençuda el mes de maig.⁶⁶

61. L'arrendament dels fruits de la Pabordia pujaven, aleshores, a les 87 lliures per any. Vegeu AHG, FN Lloret de Mar, 8, sf., document de 26 de juny de 1548.

62. ADG, Quesitoria, 6, sf.

63. Les excepcions són: Nadal, la Circumció, l'Epifania, Rams, Divendres Sant, Pasqua, la Pentecosta, l'Ascensió de Crist, santa Maria, Tots Sants, sant Esteve, sants Joan i Pere del mes de juny, sant Romà i les diades de tots aquells altres sants dels altars de l'església de Lloret.

64. La universitat no feia ús de l'usdefruit de l'anomenat *ius piscium*, que tenia sobre tot el peix «*quod occiduntur in plagia mari presentis termini*». L'arrendament d'aquest dret per part dels jurats pujava, l'any 1556, 32 lliures 2 sous. Vegeu AHG, FN Lloret de Mar, 12, fols. 36v.-37v., document de 29 de gener de 1556.

65. AHPB, 350/7, sf. El procurador és en Pere PAU, tintorer de Blanes.

66. AHPB, 350/8, sf. En aquest cas el procurador és en Joan FONTANET, prevere beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona.

Aquests actes notariaus, que, sigui pel que sigui són posteriors als capítols per a la pintura acordats entre Serafi i Fontanet II, es varen fer a Barcelona. No és agosarat afirmar que, en algun període, els treballs es varen ralentitzar perquè els pintors tenien altres encàrrecs per a satisfer, individualment o plegats,⁶⁷ com ens ho indica la contractació de col·laboradors. Entre els treballs paral·lels, hi ha la possibilitat que haguessin treballat a Blanes.⁶⁸

De la mateixa manera que les procuracions, les èpoques que coneixem acaben de donar la dimensió del ritme dels treballs. El 2 de novembre de 1552, Fontanet II, d'acord amb la procuració de 1547 per la qual Serafi i Fontanet II es reconeixien mútuament com a procuradors, signava una època per import de 33 lliures 18 sous *pro fabrica retrotabulo ecclesie nove de Loreto*.⁶⁹ Fins aleshores, els pagaments per a la fàbrica del retaule de Lloret havien pujat a 900 lliures. I l'endemà es formalitzaria, a la notaria de Lloret, l'escriptura en què es reconeixia haver rebut un total de 933 lliures 18 sous.

Una nova època porta data de 23 de novembre de 1555.⁷⁰ S'hi fa memorial de diversos pagaments i de l'estat de diversos comptes. L'època és per un total de 53 lliures 13 sous 4 diners, a compte del preu de la *fabrice cuiusdam oratorii sive retaula per nos fabricati et non dum perfecti*, és a dir, encara no acabat, a l'església de la vila de Lloret. Aquesta quantitat havia estat cobrada en dues meitats, el 19 i el 28 de febrer de 1553. El document certifica que aquesta quantitat és a part de les 933 lliures 18 sous ja cobrades, i també de les 110 lliures de les quals Fontanet II n'atorgava època aquell mateix dia.⁷¹

Ens volem detenir un moment en aquest darrer document. Jaume Fontanet II hi actua tot sol, sense fer de procurador de Pere Serafi. Fa esment, és clar, de les 933 lliures 18 sous que tenen cobrades amb en Serafi, però les deixa a part d'aquest nou cobrament. D'aquestes 110 lliures, Fontanet II ja en tenia 100 de cobrades, en dos pagaments de 80 i 20 lliures, respectivament, rebudes els dies 1 d'octubre de 1554 i 4 de març de 1555.⁷² Les 10 lliures restants les rebia

67. El llistat de les obres de Serafi i Fontanet II de les que hom té notícia són esmentades, bàsicament, a Joan BOSCH I BALLBONA, «Pere Serafi, Jaume Forner II i Jaume Fontanet II. Retaule de Sant Romà de Lloret...», cit., pp. 227-229; i José M. MADURELL MARIMÓN, *Pedro Nuyes y Enrique Fernandes*..., cit., p. 254.

68. En la mateixa procuració de 27 d'agost de 1549 (AHPB, 350/8, sf.), els atorgants, a més d'encomanar el cobrament dels deutes contrets per la universitat de Lloret, ho fan «neon et omnes et singulas peccunie quantitates res bona debita nostra et alia quevis bona et iura que nobis tam conventim quam divisim debentur et debebuntur, detinenturque et detinebuntur in villa de Blanis per quascumque universitates, comunitates,

corpora, collegia et singulares personas quibusvis rationibus sive causis».

69. AHG, FN Lloret de Mar, 9, sf.

70. SdAMLl, Pergamins, 40(B).

71. No obstant això, l'època no porta data de 23 de novembre, sinó de 26 de novembre de 1555. Amb els instruments comparteixen el mateix pergami (SdAMLl, Pergamins, 40(A)).

72. Aquest cobrament es va fer per mà d'Antoni CARTAT, mercader de Sant Feliu de Guíxols, que actuava de procurador de Fontanet II. Pocs dies després, Fontanet II nomenava altra vegada a Caritat procurador seu pel cobrament de les quantitats que li eren degudes per la fàbrica de l'altar de l'església de Lloret, vegeu AHPB, 338/30, sf., document de 19 de març de 1555.

aleshores. Més encara, aquests pagaments es feien d'acord amb uns capítols signats entre Fontanet II i el síndic i procurador de la universitat de Lloret el 15 de setembre de 1554.⁷³ Els imports són, també, per a una tasca inacabada: «cuiusdam oratoriis sive retabule per me fabricati ec non dum perfecti». La forma del pronom personal en acusatiu plural és substituïda per la forma de l'acusatiu singular. Obviem la utilització del sinònim oratorius, que ens portaria a pensar en una obra de menys embalum que la del retaule de l'altar major, per quant també s'usa en l'època de 23 de novembre de 1555, on Serafi i Fontanet II actuen conjuntament. I també, perquè aquests cobraments són fets amb anterioritat als capítols formalitzats entre Fontanet II i la universitat de Lloret el 1554.

El 12 d'octubre de 1559 Serafi i Fontanet signen la darrera època per a l'obra del retaule major de l'església parroquial de Sant Romà. Tenien cobrades 1.125 lliures 10 sous 4 diners, que, amb el darrer cobrament de 174 lliures 9 sous 8 diners formalitzat aleshores, sumava el total de 1.300 lliures pactat en els capítols de 1541. L'obra és ja del tot acabada *«per nos noviter fabricati et iam perfecti tam manibus ymaginarij, pictoris, fusterij et fuste»*. Però hi ha, respecte del pactat el 1541, alguna cosa més: *«quam etiam recidue quarumcumque aliarum rerum per nos ultra contentorum in dicto instrumento factarum et de pictarum in dicto retabulo»*.

D'acord amb aquesta darrera frase sabem que, a les acaballes de l'obra, Fontanet II havia pintat i daurat dues pasteres, i les seves corresponents imatges de talla, per import de 10 lliures.⁷⁴ D'acord amb els capítols de 1541/43 no hi estava obligat, però si recordem el que hem dit amb anterioritat, quant a l'adaptació del model al seu espai, es podria estar tractant de les pasteres i les imatges que no havien estat contractades al seu moment.

És cert que si sumem les quantitats referides abans, excepte l'objecte de les 10 lliures que amb seguretat no havien estat contractades el 1541/43, el resultat no arriba a les 1.300 lliures, són 1.272 lliures 1 sou. És cert, també, que no coneixem el volum dels imports cobrats entre el 23 de novembre de 1555 i el 12 d'octubre de 1559. També és possible que Fontanet II estés actuant en solitari d'acord amb els capítols de 1548, tot i les èpoques atorgades conjuntament amb Serafi per a la pintura. Però, malgrat tot això, apareix el dubte a l'hora de creure que les 110 lliures cobrades individualment per Fontanet II, sense fer cap esment de Serafi, corresponguessin al retaule de Sant Romà. En cas contrari, els extres fets per Fontanet II al retaule de l'altar major de Lloret, haurien estat nombrosos.

73. Aquests capítols s'havien fet davant del notari de Barcelona Francesc GUAL. Hem procedit a una cerca d'aquest document a l'AHPB, 359/35 havent trobat mutil·lat el manual entre els mesos de maig i novembre de 1554.

74. SdAML, Pergamins, 10, informació continguda en un tros de paper adjunt al pergamí.

Apèndix documental I

1541 juliol 3. Lloret

Capítols fets i acordats entre els jurats de la vila i terme de Lloret i els pintors de Barcelona Pere Serafi i Jaume Fontanet, per a la fàbrica del retaule de Sant Romà de l'església parroquial de Lloret.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Vària 1242, fols. 67r.-68v.

«Die .iii. mensis iulii anno .M.D.XXXX.I. in villa Sancti Romani de Loreto.

En nom de Déu sie y de la gloriosa Verge Maria y de mossenyer Sent Romà.

Capitulació feta entre'ls honorables jurats de la villa de Loret ab comissió de tota la comunitat, so és honorables en Bonanat Gibernau, Pere Crexell y Benet Gros, any present jurats, de la huna part; y de la part altre mestre Pedro Seraphí pintor y mestre Jalma Fontenet pintor, ciutadans de Barchinona, so és de hun retaule que han de fer en la sglésia de dita villa de Loret:

En lo altar maior, tant de fusta com de pintura, y ha de ésser fet dit retaule de la manera [que] és fet en la ciutat de Barchinona lo retaule maior del monestir de la Mercè, segons huna trassa [que] dits pintós han amostrada; és ver que han de afegir portals per la seccristia, que en lo retaule de la Mercè no y són, y han de fer en lo benchall de dit retaule, compertits entre los pilars, los dotza apòstols, fets de bulto, de altària segons requer dita obre, ab ses tubes y obre de talla segons serà menester en dita obre. De sobre del benchall ha de estar, en lo mig, la ymatge del beneventurat sent Romà fet de bulto y en lo costat dret la ymatge de sent Jalma apostoll de bulto y al costat squerra la ymatge de senta Magdalena de bulto; y de sobre la ymatge de Sent Romà ha de star la ymatge de la gloriossa Verge Maria ab lo Ihesús en lo bras, feta de bulto. Y los plans e pilars y tubes y smortiments y tota obre de talla sie fet del modo de dit retaule de la Mercè. Y s-a de fer en la part dreta del altar un scorn fet de fusta, ben fet, per a seura lo senyor Baró.

Item més, és concordat entre les dites parts, sobre la pintura de dit retaule, que los susdits pintós prometen pintar y daurar dit retaule bé y degudament com de bon mestra se pertany, tan bé i millor com lo del monestir de la Mercè, ço és pintat al temple. Y an de pintar en lo benchall les històries de la Passió de Nostre Senyor, so és huna història en cada camper, y los apòstols de bulto pintats y deurats de or fi de duquat y colors fines segons se requerran, y en los portals esteran los ymatges de Sent Pere y Sent Pau, y en la segona endana seran pintats y daurats los personatges de bulto així mateix de or fi y colors fines, y entre los campés seran pintades les històries de la vida del gloriós sent Romà, així mateix la ymatge de la gloriossa Verge Maria serà pintada y daurada de or fi y colors fines segons serà menester, y en les polseras se an de pintar los sants que los dits jurats demeneran.

Lo lenyam sie de àlber, los plans, e l'obre de talla e ymatges sie de fustet de Valèncie.

E dit retaule, tant la pintura dels plans com del bulto y obre de talla y smortiments, prometen dits pintós de ben pintar y ben daurar de or fi y colors fines y tot dit retaule com de bons mestres se pertany. Y feta y acabada dita obre, vista y regunaguda per hun pintor per cada huna de les parts si serà tant bona o millor com lo dit retaule de la Mercè.

Més sie, en los smortiments de sobre los tres tabernacles si a de fer lo imatge del Crusifix en lo mig y en cada costat los dos ladres, tots fets de bulto.

E los dits honorables jurats, ab comissió de tot lo poble, prometen als dits pintors, per los treballs y fer de dit retaula, tant de fusta com de pintar, mill trescentes liures moneda barchinonesa pagadores en la forma següent: so és, noranta liures de dita moneda, e si més poran donaran més, quiscun any, so és en tres terces de quotra en quotra mesos, axí com los arrendadors del quorentè las pagaran. E d'altra part, doneran y pagaran tot lo que's procehirà del que's aurà de la part del pescar que ha consedida lo bisba de Gerona per la fàbrica de dita obre.

E nosaltres, demunt dits pintós, donam fecultat e licència als dits honorables jurats qui are són o per temps seran, que puguin pagar y donar al honorable mestra Johan de Tors, imaginayre o fuster de dita ciutat de Barchinona, les pagues segons vindran o pagaran dits quorenteners fins a tant que per nosaltres los serà menat lo contra pus cobren àpocha de dit fuster etc. E los dits pintós lohen dit contracta e pormeten com demunt és dit. E per maior seguretat ne donen per fermances tots los qui són mencionats, etc. Fiat largo modo, etc. Dicte partes firmaverunt die .vi. mensis octobris anno .M.D.XXXX.I.

Testes: venerabiles Salvius Onyor, deserviens ecclesie de Vallcanera, et Anthonius Durall, parrochie de Loreto presbiteri.

Apèndix documental II

1543 gener 14. Lloret

Capítols fets i acordats entre els jurats de la vila i terme de Lloret i els pintors de Barcelona Pere Serafi i Jaume Fontanet, esmenant els que havien estat acordats anteriorment, per a la fàbrica del retaule de Sant Romà de l'església parroquial de Lloret.

Arxiu de la Corona d'Aragó, Notarials, Vària 1242, fols. 68v.-70r.

«Die .xiiii. mensis ianuarii anno a nativitate Domini .M.D.XXXX.III.

En nom de nostre senyor Déu Jesucrist sia, amén.

És conqordat y quapitolat entre als honorables jurats, so és en Vicens Albà, Juhan Pujol y Francesc Basell, jurats l'any present [de la] vila y terma de Loreto ab consel de tota la universitat, de la una part; y de la part altra mestre Pedro Serafi i mestra Jalma Fontanet pintós, so és per la factura del retaula del altrar major de la sglésia nova de Sent Romans de Loreto, tant de fusta com de pintura, per quont anulam y desfem lo primer contracta fet en temps que eren jurats lo senyer en Bonanat Guarnau, Pere Crexell y Banet Gros, tantsolament en lo eligament de la fusta qui avia ésser al modem com aquell de la sglésia de la Mersè de la ciutat de Barselona y, ab milor parer y contentement de tots, ordenam que sia fet de fusta a la ordenansa y forma que està fet lo del altar major de la sglésia de la parròquia de Arenys. És ver que se an de afigir los dotze apòstols compartits entra los pilàs y lo Jesucrist en lo mig del sacrari, y en lo mig la ymaga de sent Romà, y en lo costat dret sent Jalma apòstoll, y al costat scera la ymaga de santa Maddalena y al mig, de sobra la ymaga de sent Romà, la ymaga de la glosiosa Verga Maria ab son fill al bras. Y tots los altres entrecals fet a forma del dit retaula de la sglésia de Arenys.

Y toquant a la pintura loem tot lo del quotracta passat, so és que an de ben pintar de colós finas segons dita obra requerà; de las istòrias segons en lo altre contracte stà contengut y ben daurar de or fi de ducat tots los entracals del retaula y un fora menester, so és per lo matex preu del contracta passat ab la matexa forma de las paguas segons stan

ordenadas. És ver que s'obliguen los dits jurats y pròmens, per tota la parròquia, de donar y portar la pedra que a de cervir per lo seta-banch de dit retaula a la unt lo mestre l'aurà de obrar. Y aquabada que sia dita obra, tant de fusta com de pintura, la miloria de dit retaula, ab consell de mestras que quont lo dit retaula serà fet que los jurats qui seran estigua a lur cosiència ab [c]oncell de òmens qui entenguen dita obra en donar lus estrenas segons lus concièncias serà vist, loant tant la una part com l'altra totas las fermansas y seguretats del contrata passat contengudes fiat large.

Testes: Petrus de Mataro et Antonius Fonjan, brasserius regni Francie.

Jo Pedro Seraphí pintor, atorch tot lo damunt contengut.

Jo Jaume Fontanet pintor, atorch tot lo contengut.

Apèndix documental III

1546 octubre 10. Lloret

Acta de visura de l'obra en fusta del retaule de l'altar major de l'església de Sant Romà de Lloret.

Arxiu Històric de Girona, FN Lloret de Mar, 7, sf.

«Diumenge, que contam deu del mes de octubre any M.D.XXXX.VI.

Per lo honorable en Johan Domènech, batla e per lo molt noble senyor baró de Lagostera y senyor de Loret, foren prestat de jurament los honorables en Barthomeu Daví, de la vila de Loret, i Johan Moraton (sic), com a jurat y de part de tota la universitat de Loret, de la una part; y de la part altre los honorables mestre Johan de Tores, ymaginayra, y mestre Pedro Serafí y mestre Jalme Fontanet, pintós; y mestre Antoni Domènech, ciutadà de Girona, y mestre Luís Balí, ymaginayres y fustés de la ciutat de Girona, etc., per a judicar <per a judicar> la obra feta del rataula major de la sglésia de Sent Romà de Loret, etc.

Y per so, los sus dits jurats, ab voluntat de tot lo pobla, juren, sots pena de sinquant liuras moneda barsalonesa, que tot quant serà judicat sobra la dita obra per los dits mestre Anthoni Domènech y mestre Luís Balí sobre dita obra, loaran y tindran per ferma y no contradiran en neguna forma ni manera, etc., ab contentació dels demunt dits faedós del retaula, so és mestre Johan de Tores. Y per so nosaltres, sous dit mestre Enthoni Domènech y mestre Luís Balí, per lo jurament que avem fet, segons Déu y nostres consièncias, iudicam y declaram: que lo dit retaula astà bé y ben acabat segons la vista tenim de ell, accepte que lo banquall qui ns apar sobra, segons dita obra requer, y per so ordenam, sentensiam y declaram que sia posat a quada costat de quada apòstoll, so és dels campés majós, un faldó o pengant, segons una trassa lus avem donada, y an ésser vuiyt de las ditas pessas, so és quotra per quada banda, y restaran los apòstols acompeyat. Y asò és lo que nosaltres sentensiam y declaram, segons Déu y nostres consièncias per lo jurament que fet avem, y no y judicam altre cosa, etc. Fiat large etc.

Apèndix documental IV

1548 març 5. Barcelona

Capítols fets i acordats entre els pintors de Barcelona Pere Serafi i Jaume Fontanet, per a les tasques de pintura i dauradura que s'han de fer al retaule de l'altar major de l'església parroquial de Sant Romà de Lloret.

Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 338/19, sf.

•En nom de nostre senyor Jesuchrist y de la Verge Maria sia, amén.

Concòrdia, capitulació y avinença feta y fermada per y entre los discrets mestre Pedro Çerafi, pintor, ciutadà de Barchinona, de una part; y Jaume Fontanet, ciutadà de Barchinona, de la part altra, de e sobre la pintura y acabament del retaule de la vila de Loret del bisbat de Girona, sobre la qual són stats fets, fermats e jurats los capítols y pactes següents:

E primerament, atenen les dites parts que elles són obligades ab contracte rebut en la vila de Lloret, en poder del vicari de Loret, dia y any en lo dit contracte contenguts, en acabar y donar acabat lo dit retaule de pintura y dauradura sie segons en lo dit contracte stà contengut y capitulat. Y com les dites parts sobre dita pintura desigen star entre sí molt clars perquè en sdevenidor entre ells no-y pugue haver qüestió, per ço les dites parts, sobre lo acabament del dit retaule, són vinguts als pactes y avinences següents: ço és que lo dit Pedro Çerafi promet al dit mestre Jaume Fontanet que ell, a ses despeses pròpies y segons les pagues stan statuydes en lo sobrementonat contracte de concòrdia ab los hòmens de Lloret, farà tota la pintura y personatges de les taules planes del dit retaule bé y degudament segons stà capitulat en lo sobrementonat contracte, pintades al temple, y encarnarà totes les encarnadures de tots los personatges que són fets de bulto en lo sus dit retaule. Y açò promet lo dit Pedro Çerafi fer y complir per preu de quatrecentes lliures moneda barçalonesa rebedores segons les terces que ells reben dels hòmens de Lloret, axí que de quascuna paga que faran los dits hòmens de Lloret lo dit Pedro Çerafi pendrà quatre parts y lo dit Jaume Fontanet pendrà cinch parts.

Item, és pactat y concordat que lo dit Jaume Fontanet haia de apparellar y daurar d'or fi, bé y degudament y segons són obligats en lo contracte dalt mencionat, totes les mollures, cornices, pilars, ymages de bulto y pasteres, y tota la obra de talla que sia en lo sus dit retaule e totes les altres coses que sien en lo dit retaule, excepto los plans de la pintura plana los quals venen, com dit és, a càrrech del sus dit Pedro Çerafi. E més anant, lo dit mestra Jaume Fontanet sia obligat a posar los campers de la obra de talla y pasteres, y en qualsevol altra part que sia necessari, de azur fi segons dita obra requerrà y segons dites parts són obligats.

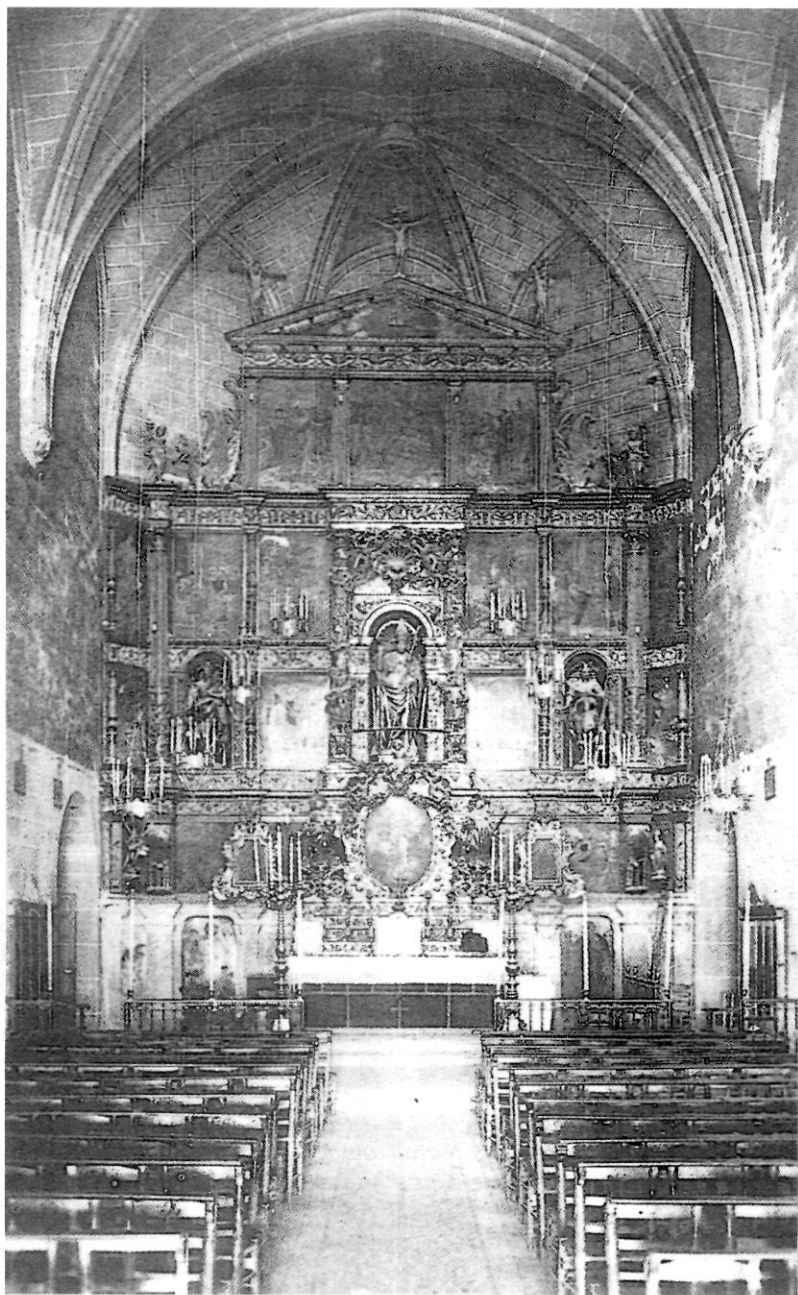
Item, és pactat que, après que les figures de bulto seran daurades, la pintura de dites figures vingue a càrrech del dit mestre Pedro Çerafi y lo dit Fontanet li haie de ajudar a gratar y pintar y ajudar tot lo temps que si starà en pintar, exceptat les encarnacions. Y lo dit Fontanet haia y reba per les coses sobredites cinch-centes lliures moneda barçalonesa pagades per les terces que stà pactat en dit contracte en axí que, de quiscuna paga a terça, dit Fontanet tire cinch parts y dit Pedro Çerafi quatre.

Et ideo nos [etc].

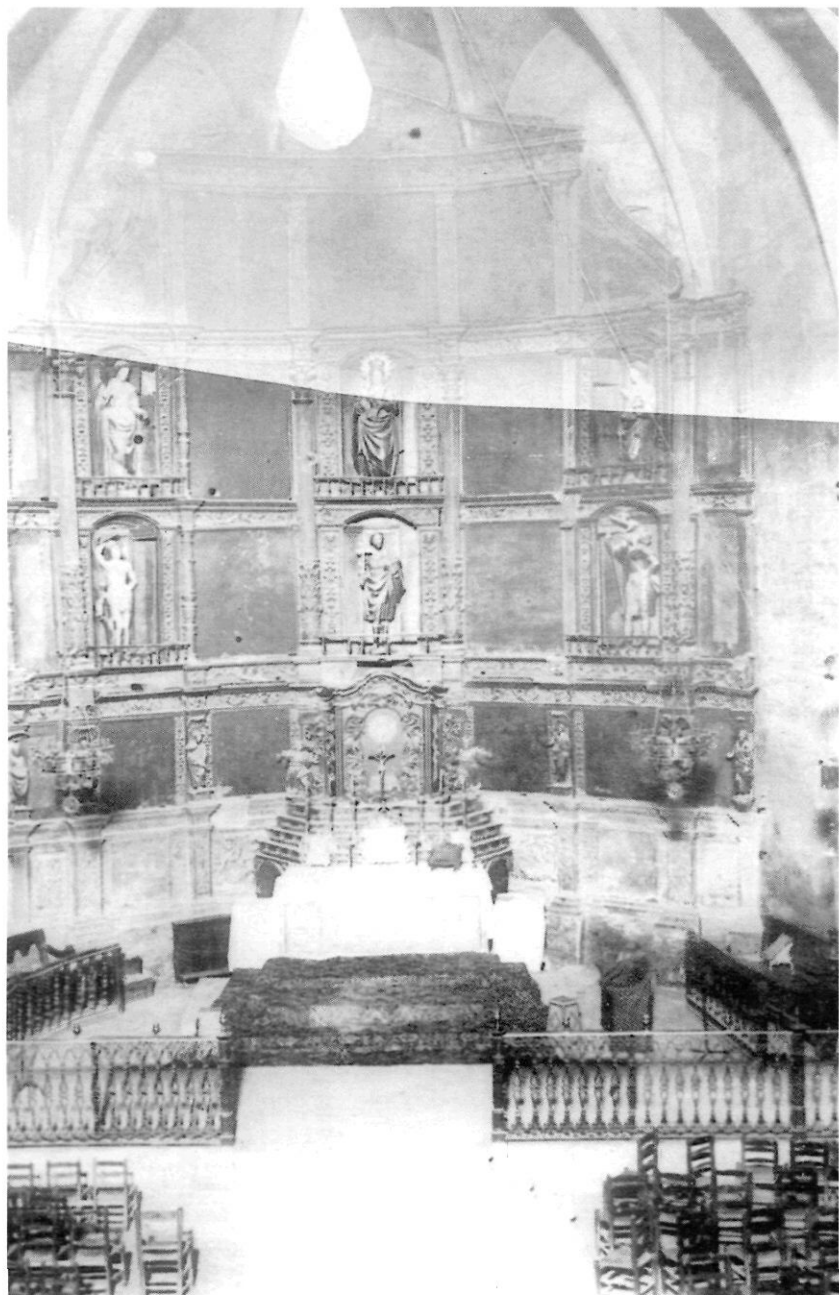
Testes sunt: Stephanus Corbera, sombrerarius civis [...], Baltazar Puigraner et Petrus Domenech, scriptores Barchinone.

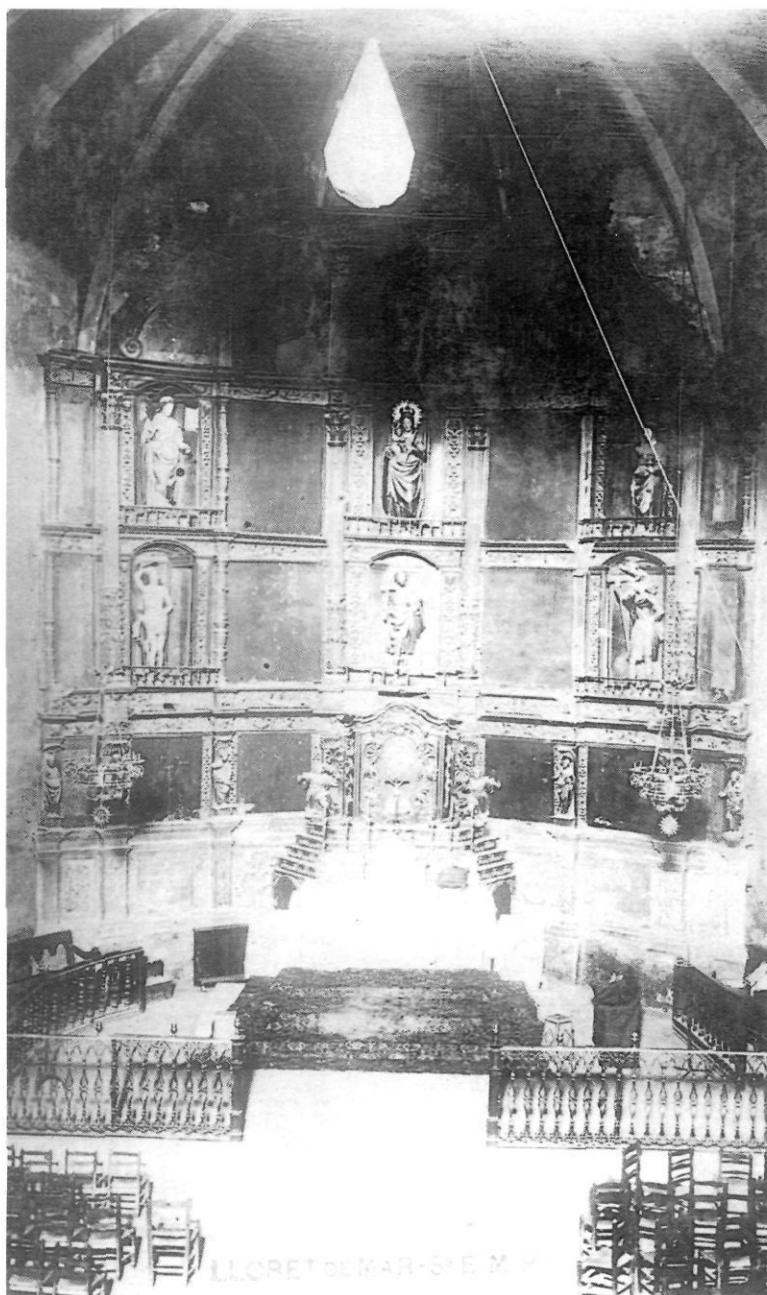
Les pintures de sant Pere i sant Pau, obra de Pere Serafí, que decoraven les portes d'entrada a la sagristia de l'església parroquial de Sant Martí d'Arenys de Munt. (Foto: MNAC. Arxiu Municipal Fidel Fita d'Arenys de Mar)

*Vista general del retaule de l'altar major de l'església parroquial de Sant Martí d'Arenys de Munt, abans de 1936.
(Foto: Arxiu Municipal Fidel Fita d'Arenys de Mar)*

Vista general del retaule de l'altar major de l'església de Sant Romà de Lloret, abans de 1913. (Foto: Emili Martínez i Passapera. Servei d'Arxiu Municipal de Lloret de Mar; Col·lecció A. M. Vilà)

Vista general del retaule de l'altar major de l'església de Sant Romà de Lloret, abans de 1913. (Foto: Emili Martínez i Passapera. Servei d'Arxiu Municipal de Lloret de Mar, Col·lecció A. Martínez)